

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 17. 6. 2019; Sprejeto Accepted: 28. 6. 2019
UDK UDC: 27-248.4:81/271
27-248.4:929Pavel
DOI: www.doi.org/10.34291/Edinost/74/Radic

Dragan Radić

Jezik Apostola Pavla kao paradigma teološkog govora

Paul's Language as a Paradigm of Theological Speech

Sažetak: Cilj ovoga rada jeste da ukaže, s jedne strane, na važnost i značaj teološkog jezika apostola Pavla kao paradigmatičkog modela komunikacije i sporazumevanja, a sa druge strane, na činjenicu da je njegov jezik imao oduvek ogromne praktične implikacije na polju hrišćanske misije i života Crkve u svetu. Rad je po svom sadržaju i strukturi podeljen na dve tematske celine. U prvoj se obrađuju pojam i značenje jezika kao sredstva komunikacije i sporazumevanja Crkve u odnosu na svet i čoveka, s jedne strane, i odnos ranohrišćanske Crkve i apostola Pavla prema sakralnom jeziku, sa druge strane. U drugoj celini analiziraju se konkretni primeri Pavlovog teološkog jezika i njegova primena u konkretnim misionarskim aktivnostima, naročito u problematičnim situacijama prilikom dodira sa drugim kulturama i religijama toga vremena. Na kraju se, u vidu zaključka, donose konkretne konstatacije da jezik Apostola Pavla, iako artikulisan pre dve hiljade godina, može biti aktuelan i da može da posluži kao paradigma teološkog govora i komunikacije Crkve sa savremenim svetom.

Ključne reči: apostol Pavle, jezik, govor, komunikacija, kontekstualnost, paradigma

Abstract: *The aim of this paper is to point out, on the one hand, the importance and significance of the theological language of the Apostle Paul as a paradigmatic model of communication and, on the other hand, the fact that his language has always had enormous practical implications in the field of Christian mission and life of the Church in the world. By its content and structure, the work is divided into two thematic units. The first one deals with the notion and meaning of language as a means of communicating and understanding the Church with respect to the world and man, on the one hand, and the attitude of the early Church and the apostle Paul toward sacred language, on the other. In the second unit, we analyze concrete examples of Paul's theological language and its application in specific missionary activities, especially in problematic situations involving contact with other cultures and religions of that time. Finally, in closure, concrete conclusions are made that the language of the Apostle Paul, although articulated two thousand years ago, can be relevant and can serve as a paradigm of theological speech and communication of the Church with the contemporary world.*

Key words: *apostle Paul, language, speech, communication, contextuality, paradigm*

»Ako jezike čovječije i andeoske govorim, a ljubavi nemam,
onda sam kao zvono koje ječi, ili kimval koji zveči.«

(1 Kor 13,1)

Uvod

Tema kojom se bavimo na stranicama koje slede nije i ne može biti eksplicitno lingvističke ili filološke prirode, nego se bazira, pre svega, na teološkom jeziku apostola Pavla kao paradigmatском modelu komunikacije i sporazumevanja. Važnost ove teme, koja proizilazi iz činjenice da se naša teologija i Crkva nalaze pred izazovom sve veće pluralizacije savremenog društva i sveta, kao i činjenica da ta pluralizacija na mnogim nivoima predstavlja izazov na koji Crkva i teologija moraju odgovoriti u svetlu Evandjelja, podstakla nas je da se intenzivnije pozabavimo promišljanjem svih dimenzija teološkog govora Crkve u savremenom društvu. U razmatranju tih problema i izazova najbolji primer može nam poslužiti Pavlov jezik koji je, s jedne strane, *dijahron* i ima univerzalnu predispoziciju jer se tiče svih hrišćana svih epohâ, a sa druge strane, on je *savremen* jer se uvek obraća konkretnom slušaocu, delujući uvek aktuelno kroz činjenicu da osavremenjuje i oprisućuje samoga Hrista u svakom *danas*. Ovaj *dijahroni, univerzalni* i *savremeni* karakter jezika Crkve Hristove i apostola Pavla, jeste posledica dijahroničnosti, univerzalnosti i savremenosti Hristovog učenja, govora i jezika, jer je »Isus Hristos isti juče, danas i u vekove« (Jev 13,8). Shodno tome, poruka Crkve je uvek savremena i ista, ali su joj za njeno »otelotvorenje« potrebni razni *jezici* kao i odgovorna kontekstualizacija Evandeljske poruke.

Važno je odmah na početku naglasiti, da sam naslov ovoga rada ne prejeducira da u potpunosti iscrpi temu i da rasvetli sve aspekte ove veoma široke i složene teme. Osnovna namera jeste da se ukaže, u meri u kojoj je to moguće, na važnost jezika, to jest bogoslovske izražavanja apostola Pavla, i na njegovu moguću paradigmatičnost u komunikaciji i sporazumevanju Crkve sa savremenim svetom. Pokušaćemo analiziranjem samo pojedinih Pavlovih tekstova da ukažemo da je apostol Pavle govorio jezikom svojih recipijenata i da se spuštao na nivo sveukupnih gneoseoloških kapaciteta svojih slušalaca, kako bi bio jasan i razgovetan u svojoj propovedi o raspetom i vaskrselom Gospodu Hristu. Takav pristup proizilazio je iz

njegovog dubokog uverenja da je autentičan hrišćanski identitet zasnovan na Tajni Krsta (1 Kor 1,17-18), kao i na činjenici da se ljudi, kao bogolika bića, u svoj svojoj različitosti mogu razumeti jedino u Hristu i u Crkvi. Taj ideal, svakako, nije lako ostvariv, ali smo pozvani da kroz različite darove koji su nam dati u Crkvi, izgrađujemo u ljubavi jedinstvo Crkve – Telo Hristovo (1 Kor 12–13).

Ovu Pavlovu poruku i zaveštanje (*παρακαταθήκη*) Crkva je vekovima negovala tako što je u dodiru sa raznim kulturama veoma vešto i mudro prilagođavala svoj teološki jezik i govor slušaocima i recipijentima svake epohe, ne po predanju ljudskom i po nauci i filosofiji ovoga sveta (Kol 2,8), nego po merilima Hrista i Njegovog Evandjelja. Ona je to činila tako što je artikulisala svoje bogoslovlje jezikom prijemičivim svakome društvu, svakoj naciji i svakoj epohi. U Prvoj poslanici Korinćanima apostol Pavle priznaje, s jedne strane, kako nije došao »s visokom riječi ili mudročću« da bi svedočio Hrista »jer rasudih da ne znam među vama išta sem Isusa Hrista, i to raspetoga« (1 Kor 2,1-2), a sa druge strane, da je propovedao Evandjelje »ne riječima naučenim od ljudske mudrosti, nego naučenim od Duha Svetog; duhovno duhovnim dokazujući« (1 Kor 2,13).¹ Shodno ovome, za Apostola Pavla Evandjeljska poruka je uvek savremena i univerzalna i ona ne sme da se prilagođava ljudima i situacijama. Misionar je taj koji je pozvan da odgovorno² prilagodi svoj način izlaganja Evandjeljske poruke određenim kontekstima.

Pitanje koje neko može sasvim legitimno da postavi jeste sledeće: kakve veze ima Pavlova teologija i jezik sa današnjom situacijom i izazovima u savremenom svetu i kakvu paradigmu može da nam pruži. Po našem skromnom mišljenju jezik apostola Pavla ima direktne veze, zato što poseduje tri glavne karakteristike: a) Pavlov bogoslovski jezik je dijahronijski i zato

1 Više o »Pavlovoj paradigmi« propovedi Evandjelja vidi u Matjaž (2012, 568–572), Litfin (2015, 270).

2 Jedan od najvećih pravaoslavnih bogoslova dvadesetog veka, otac Jovan Majendorf, govoreći o odgovornom pristupu širanja Evandjeljske poruke veoma dobro primećuje i naglašava da »ta odgovornost nije ograničena samo na 'duhovne stvari' ili na koncept 'ispravnog verovanja', shvaćenog kao skup sistema koji se poimaju isključivo razumom. Reč Božija ne komunicira samo ljudskim rečima; ona je komunikacija samog života. Zbog toga je katoličanska Crkva kroz vekove znala kako da 'širi reč' kroz svetost svojih članova, kroz poeziju, kroz ikone, muziku itd. objavljujući harmoniju, poredak, istinu Božije kreacije. Dozvolite mi da kažem da je obnova ovog osećaja harmonije i lepote danas potrebna više od svega, kako bi naši savremenici ponovo mogli da čuju hrišćansku poruku.« (Meyendorff 1985, 250)

se odaziva na probleme i izazove svake epohe; b) Pavlova reč je dinamična i preobražava i vraća otuđenog čoveka na njegov ispravan put i usmerenje i c) Pavlova misijska delatnost usmerava ljudsku civilizaciju ka njenim ekumenskim dimenzijama. S tim u vezi, videćemo da je jezik apostola Pavla imao oduvek ogromne praktične implikacije na polju hrišćanske misije i života Crkve u svetu, a naročito u vremenu, epohi i civilizaciji krize ljudskog identiteta u kojoj živimo i savremenom društvu u kom dominiraju različiti vidovi komunikacije (Radić 2018, 11).

1 Jezik kao sredstvo komunikacije i sporazumevanja Crkve

Jezik kao dar Božiji predstavlja *differentia specifica* čoveka u odnosu na druga stvorenja i po njemu se čovek, kao najsavršenije Božije stvorenje i kruna Njegovog stvaranja, razlikuje od svih drugih živih bića³. Kao dar Božiji i kao izvanredni fenomen ljudskog duha, koga savremena lingvistička nauka smatra najopšteprihvaćenijim sistemom znakova u interpersonalnoj komunikaciji (Končarević 2017, 68), on nije samo najznačajnije sredstvo komunikacije među ljudima, nego i primarni činilac čovekovog ličnog i društvenog identiteta i kao takav on čini dobar deo naše kulturne samosvesti.

Zahvaljujući tom daru i fenomenu, prvostvoreni ljudi su od samog početka, dakle već u Raju, shodno sveštenoj povesti sa prvih stranica Biblije, koristili jezik za međusobno sporazumevanje i za imenovanje tvorevine koja im je data od Boga na čuvanje i upravljanje (1 Moj 2,19-20). Ljudi su se, štaviše, tim istim jezikom sporazumevali i sa svojim Tvorcem, Bogom, što ukazuje da je komunikacija bila moguća i da se jezikom opštilo sa Bogom (1 Moj 3,8-22) (Jerotić 1997, 48). Bog se kroz ceo Stari Zavet na različite načine otkrivao ljudima tako što im je *govorio* (Jev 1,1), koristeći se posebnim jezikom, razumljivim svima koji su želeli da budu u zajednici sa Njim. Imajući sve ovo u vidu Crkva Hristova je od samih početaka koristila jezik, kao najvažniji način prenošenja konkretnog sadržaja i sporazumevanja sa svetom,

3 Jedna od najstarijih i najpoznatijih definicija čoveka odnosi se upravo na njegovu jezičku sposobnost govora i tu definiciju pronalazimo kod Aristotela koji u *Politiki* (1970, Beograd: Kultura) kaže da je čovek jedino »biće koje ima logos« (λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων). (1253a 9–10). Više o ovoj temi vidi u Pezzini i Taylor (2019, 7).

kao osnovno pastirsko *sredstvo*, preko kojeg je prilazila i susretala čoveka kroz vekove, propovedajući i nagoveštavajući radosnu vest spasenja kroz ličnost Hristovu (Papadopulos 1998, 13–14). Ona je na taj svojstven način ispunjavala zapovest Hristovu datu učenicima u Galileji: »Idite, dakle, i naučite sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Učeći ih da drže sve što sam vam zapovedio; i, evo, ja sam sa vama u sve dane do svršetka veka. Amin.« (Mt 28,19-20)

Proces širenja i propovedanja evanđeljske istine, koji je otpočeo Ovploćenjem Hristovim pre dve hiljade godina, u kontinuitetu se vrši i nastavlja u raznim kulturama i raznim jezicima kroz inkulturaciju Crkve, odnosno kroz postepeni prodor evanđeljske istine i prakse u svaku konkretnu sociokulturnu sredinu. U ovom procesu Crkva je koristila razne jezike i razne hermeneutičke metode i pristupe,⁴ kako bi otelotvorila svoju spasiteljsku poruku i na taj način njenu reč učinila dostupnom i pristupačnom svakom društvu, svakoj naciji, svakoj epohi. Jedan od najpoznatijih pravoslavnih bogoslova 20. veka, Mitropolit pergamski Jovan Zizjulas, tu neophodnost nastavka misije Crkve u svetu naziva *ovaploćenskim imperativom*. »Potpunim ulaskom u ljudsku kulturu i potpunim uzimanjem udela u ljudskoj prirodi, Bog je u ličnosti Hrista postavio imperativ da njegova Crkva i njemu omogući da stalno ulazi u svaku kulturu.« (Zizjulas 2003, 83)

Pored ove klasične karakterizacije jezika kao sredstva preko kojeg Crkva vrši inkulturaciju, to jest, prenosi svoje učenje i obraća se svetu i poziva ljude na preobražaj i spasenje kroz Isusa Hrista, druga važna stvar koja se tiče jezika Crkve, kao blagodatnog dara čoveku, jeste poteškoća u vezi sa definisanjem vrstâ i načinâ pastirskog delovanja, kao i pronalaženje metodâ koje će biti najplodonosnije i najpodesnije oruđe u spasiteljskom služenju Crkve u konkretnom istorijskom trenutku.⁵ Drugim rečima, pred Crkvom i njenim pregaocima stojale su, a i dalje stoje, ogromne poteškoće

4 O hermeneutičkim metodama i pristupima vidi Luc 2018, 479–481.

5 Savremeni grčki pravoslavni bogoslov i mislioc H. Janaras kaže: »Kao što je Presveta Bogorodica ponudila svoje telo radi istorijskog ovaploćenja Sina i Logosa Božijeg, tako su i sveti Oci ponudili svoje izvanredne intelektualne darove sa svetošću i čistotom kriterijuma da bi Istina otkrovenja Božjeg primila istorijsko 'telo' ljudskog jezika. Ovde će biti potrebna još jedna intervencija: zašto su sveti Oci prihvatili jezik grčke filozofije? Nisu li tako sebi otežali definisanje jevanđeljske istine i nisu li tu istinu učinili nepristupačnom za proste ljude?« (2000, 45)

u vezi sa sistematskom i uspešnom primenom jezičkih načela i metoda u dijalogu Crkve sa različitim kulturama i religijama. Te poteškoće pro- izilaze iz činjenice da dejstvo jednog, u svakom pogledu, *iskupljujućeg* jezika Crkve u njenom harizmatičnom služenju, zahteva prisustvo i siner- giju mnogih činilaca i faktora koji se tiču ljudske inicijative i delanja, jer je čovek kao kruna stvaranja Božijeg, stvoren da bude poslednji *delatnik* (λειτουργός), odnosno onaj koji izražava jezik Crkve. On je *služitelj* (διάκονος) njenog iskupiteljskog dela.

Pre nego što damo odgovor na pitanje, u čemu se sastoji paradigmatičnost jezika apostola Pavla i na koji način može da funkcioniše jezik Crkve u nje- nom služenju i misionarskom delu u svetu, treba najpre da odgovorimo na pitanje: kakva je priroda i karakter jezika Crkve uopšte? Ako uspešno damo odgovor na ovo pitanje, onda ćemo lako spoznati i razumeti istin- sku delotvornost jezika Crkve, kao jedinog načina komunikacije sa sa- vremenim svetom. Odgovor je vrlo jasan: priroda i karakter jezika Crkve su *hristološkog* i *pneumatološkog* karaktera, jer je jezik Crkve upravo sâm Hristos kao ovaploćena *Reč* Božija, ali istovremeno on je i jezik Svetog Duha, Koji je *spiritus movens* i konstutivni elemenet Crkve – Tela Hristovog i nastavljač dela Hristovog na zemlji.

1.1 Hristološki karakter jezika Crkve

Suštinska poruka Evandjelja Hristovog jeste da se i pored sve svoje razli- čitosti možemo razumeti jedino preko Hrista i u Njemu, jer je On taj koji kao »Glava vođavljuje Crkvu« (Ef 1,22), a svojim rođenjem sve čini jasnim i razumljivim (Milovanović 2006, 190). Taj Isti i Jedini Hristos je slanjem Duha Utešitelja (Jn 14,26) poslao i mogućnost da se razumevanje sprovede na vidljiv način (Dap 2,6). Prvi stih prve glave poslanice Jevrejima nam daje najsazetiji izraz hristološkog karaktera jezika Crkve: »Bog koji je iz dav- nine mnogo puta i raznim načinima govorio ocima preko Prorokâ, u ove posljednje dane govorio je nama preko Sina« (Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων

ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ) (Jevr 1,1-2).⁶ Bog se, dakle, u različita vremena i na različite načine otkrivao ljudima, tako što im je *govorio*, koristeći se posebnim jezikom, razumljivim svima koji su želeli da budu u zajednici sa Njim i na taj način ih pripremao da prihvate svog Spasitelja, kada za to dođe punoća vremenâ (Gal 4,4). Međutim, »u poslednje dane«, Sin i Logos Božiji, ovaploćena Reč Božija postaje jezik Boga kojim se On otkriva i obraća ljudima svakog konkretnog vremena. Polifonija teoloških iskaza u Starom Zavetu završava se Ovaploćenjem Sina i Logosa Božijeg, koji postaje najsavršeniji jezik Očev i sredstvo komunikacije Boga sa ljudima. Tajna, dakle, Ovaploćenja Sina i Logosa Božijeg ima karakter jezika Božijeg kojim se obraća ljudima ali istovremeno i jezika obraćanja Hristovog ljudima. To je jezik kojim se Bog obraća čoveku, ali istovremeno to je i jezik ljudski koji govori jezikom Boga, jezikom Duha Svetoga, jer u krajnjem slučaju, pored hristološkog karaktera jezika, on svakako ima i pnevmatološki karakter i dimenziju, jer je on jezik Duha Svetoga, pošto »niko ne može reći: Isus je Gospod, osim Duhom Svetim« (1 Kor 12,3).

1.2 Pnevmatološki karakter jezika

Utešitelj, Duh Sveti, koga je Hristos obećao svojim učenicima pre stradanja na Krstu i tridnevnog Vaksrsenja, je taj koji će učenike, po rečima Jovanovog Evandjelja, »naučiti svemu i podsetiće vas na sve što vam rekoh« (Jn 14, 26). To je poslednji, osnovni harizmatični princip dejstva jezika Crkve. Rana Crkva je poznavala dva tipa darova jezika. Jedan je poznat kao »dar drugih jezika (λαλεῖν ἑταίραις γλώσσαις)« (Dap 2, 4), i on podrazumeva govor na stranom jeziku čiji ga govornik razume i prepoznaje kao svoj sopstveni,⁷ a drugi je poznat kao »glosolalija« (γλωσσολαλία), dar govora na nepoznatom jeziku koji je zahtevao tumača da bi bio razumljiv (1 Kor 14,2). U prvom slučaju, događaj Pedesetnice, kada je Duh Sveti apostolima razdelio dar jezika u vidu »ognjenih jezika«, zahvaljujući kojem su svi prisutni na čudesan način zajedničarili u opštenju jednim jezikom, ukazuje nam na činjenicu i svedoči da se »prepereka jezika«, koja je važila do tog

6 O autorstvu i teologiji poslanice Jevrejima vidi Karavidopulos (2008, 249-254), Brown (2010, 687-709), Ubiparipović (2019), Theissen (1969).

7 O problemu »drugih jezika« u opisu Pedesetnice vidi Dupont (1979, 50).

trenutka, može prevazići, i da se prevazilazi jedino u zajednici sa Hristom i Njegovom Crkvom, kroz blagodatno dejstvo Duha Svetoga (Končarević 2017, 81). Spasonosne posledice tog događaja na dan Pedesetnice, proglašenog kroz krštenje tri hiljade ljudi (Dap 2,41), svedoče nam razumljivost jezika Pedesetnice, jezika Duha Svetoga.

U drugom slučaju, zanimljivo je primetiti da se *dar* jezika razvio u Korintu, u zajednici hrišćana iz neznaboštva, i da je i pored činjenice da je imao široku primenu na bogoslužju kao poseban »dar« i služba u Crkvi, bio glavni uzrok razdora u toj zajednici. Apostol Pavle kategorički naglašava da je jezik, kao i svaki drugi blagodatni dar u Crkvi, koristan i služi samo ako je u službi izgrađivanja Tela Hristvog – Crkve, a ne u individualne svrhe i za ličnu promociju. »Zato, koji govori jezik, neka se moli Bogu da i tumači. Jer ako se tim jezikom molim Bogu, moj duh se moli, a um je moj bez ploda [...] Jer ako blagosiljaš duhom, kako će onaj koji zauzima mjesto običnog vjernika reći amin na tvoje blagodarenje, kad ne zna šta govoriš? Jer ti dobro blagodariš, ali se drugi ne izgrađuje.« (1 Kor 14,13-17)⁸ S tim u vezi, zaključujući poglavlje o prirodi i karakteru jezika kao sredstva komunikacije, konstatujemo da osnovno dejstvo jezika Crkve jeste da prenese *Reč Istine*, a Istina je sâm Hristos. Naravno, ne samo kao prenošenje teorijskih znanja o reči isitine, nego prvenstveno kao svedočanstvo (*μαρτυρία*) i potvrda vere u Boga: »I ovo je svedočanstvo da nam je Bog dao život večni, i ovoj je u Sinu njegovom.« (1 Jn 5,11)

2 Odnos apostola Pavla i novozavetnih tekstova prema *sakralnom* jeziku

Ovaploćena *Reč Božija*, kao što smo videli, svojim rođenjem je sve ono što je bilo nedovoljno jasno u Starom Zavetu, učinio jasnim i razumljivim. Ta jasnoća i razumljivost nam govore kakav je bio odnos samog Gospoda i njegovih učenika prema jeziku. Na osnovu iscrpnog iščitavanja i izučavanja predliterarnih, usmenih, formi i prvih sveštenih novozavetnih tekstova, sasvim je evidentno da je univerzalni i opšteprihvaćeni religijski fenomen

8 Više o ovoj temi Sullivan (1977, 23–74).

*sakralnog*⁹ jezika bio neprihvatljiv ranoj hrišćanskoj Crkvi. Crkva Hristova kao zajednica vernih okupljenih na molitvenim sabranjima ἐπὶ τὸ αὐτὸ (Dap 2,44), od samih je početaka koristila najrazumljiviji jezik ovoga sveta. Zbog toga je insistirala na običnom, narodnom jeziku, i za svoj bogoslužbeni i molitveni jezik izabrala je *aramejski* jezik, dok je zadržala samo neke opšte liturgijske izraze i aklamacije iz *sakralnog jevrejskog* jezika, kao što su: *amin, aliluja, maran ata* itd (Topalović 2010, 495).

Takva svedočanstva pronalazimo u prelepim, najstarijim veroispovednim formulama i hristološkim himnama iz Pavlovihi poslanica, kao što su Fil 2,6-11; 1Kor 15,3-5; 1 Kor 16,22; 1 Tim 3,16. Štaviše, rana Crkva je zbog dvojezičnosti svojih zajednica, prouzrokovane najviše zbog helenista iz dijaspore koji nisu poznavali svoj maternji jevrejski jezik, to jest nisu mogli da ga čitaju i razumeju, više insistirala na grčkom (κοινή),¹⁰ nego na aramejskom jeziku, do te mere da ga je vremenom u potpunosti potisnula iz bogoslužbene, a samim tim i komunikacijske upotrebe. To nam najbolje svedoče novozavetni tekstovi koji, kada citiraju Stari Zavet, koriste se prevodom Septuaginte (LXX), a ne izvornim jevrejskim tekstom.¹¹ Naravno, prelazak sa aramejskog govora na grčki, tokom misionarskih aktivnosti unutar jevrejske hrišćanske zajednice, podrazumevao je lingvistički prevod izrazâ koji su se koristili na aramejskom jeziku, a odnosili su se na hristologiju. Tako je termin *rabbi* postao διδάσκαλος, *maran(a)* – Κύριος, *Mesiah* – Χριστός, *ben David* – υἱός Δαυὶδ, *ebbedh Jahveh* – παῖς Κυρίου, itd. (Zizjulas 2003, 64).

Fenomen potiskivanja univerzalnog religijsko-sakralnog jezika iz bogoslužbene prakse rane hrišćanske Crkve i njenih spisa, bio je ključan za širenje i prodor hrišćanstva van granica tadašnje novozavetne Palestine. Ta jezička *desakralizacija* molitve u ranoj hrišćanskoj Crkvi bila je plod bogoslovske promišljanja svetih apostola, a ključni razlog je proizilazio

9 O *sakralnom* jeziku više u Končarević (2017, 218-229); Topalović (2010, 491-512).

10 *Koine* (κοινή) je bio dijalekt antičkog grčkog, to jest grčkog koji se govorio u Atini pomešan sa jonskim grčkim. Za vreme Aleksandra Velikog proširen je po celom helenističkom svetu. Postoje tri osnovna nivoa *koine grčkog*: na primer, a) mnogo otmeniji literalni oblik koji je odavao uticaj antičko grčkog, b) zatim obični, narodni *koine* koji nalazimo na natpisima, u privatnoj korespondenciji, te c) novozavetni *koine* u koji spadaju poslanica Jevrejima i Lukino Evanđelje, koji po svom sadržaju pokazuju neke dodirne tačke sa književnim *koine* dijalektom. Brown (2008, 70).

11 Da su se novozavetni pisci prilikom citiranja Starog Zaveta koristili Septuagintom, a ne izvornim jevrejskim tekstom, najbolje nam svedoče dva novozavetna teksta: Matejevo Evanđelje i poslanica Jevrejima. Više o ovoj temi vidi: Gundry (1967), Rothfuchs (1969), Hengel in Schwemer (1994, 92-115).

iz uverenja da se u Crkvi, kao *Novom narodu Božijem*, stvara i gradi novi odnos između Boga i čoveka, i da taj odnos treba da bude ličan, neposredan i lišen svake vrste formalnosti. Drugim rečima, takav stav se zasniva na verovanju da evanđeljska reč i hrišćanska vera moraju biti odomaćene i pristupačne svakom čoveku, kako bi proizvele autentične plodove dinamičke ljudske saradnje sa Bogom u izgrađivanju hrišćanskog društva i hrišćanske kulture.

Apostol Pavle je najviše doprineo toj *desakralizaciji*, kroz svoje učenje o usinovljenju (*υιοθεσία*), učenju koje predstavlja ključni segment celokupne novozavetne teologije. Novi odnos i zajednica (*κοινωνία*) između Boga i čoveka, po učenju apostola Pavla, omogućen je i ostvaren u ličnosti Isusa Hrista, koji je produžen kroz vekove kroz Crkvu, i Koji je »isti i juče i danas i u vekove« (Jev 13,8), ali Koji treba da se konačno ostvari kroz Crkvu sa vascelim svetom. Taj novi odnos apostol Pavle naziva *usinovljenje – hiotesija* (Topalović 2010, 495–496).¹² Ovaj veoma značajan pojam apostol Pavle rekapitulira u četvrtoj glavi Poslanice Galatima kada govoreći o usinovljenju kroz Hrista naglašava njegovu korporativnu dimenziju – usvojeno dete nije jedino dete Božije – te je samim tim za njega sinovstvo sveobuhvatno: »jer ste svi sinovi Božiji verom u Isusa Hrista« (Gal 3,26) »sina Božijega« (Gal 1,16; 2,20).

Apostol Pavle na dva mesta govori eksplicitno o *usinovljenju* kroz Isusa Hrista, kroz koje postajemo deca Božija i stičemo pravo da Boga nazivamo *Ocem* (Walters 2003, 55). U poslanici Galatima apostol Pavle blagovesti: »A kad dođe punoća vremena, posla Bog Sina svojega, koji se rodi od žene, koji bi pod zakonom, da iskupi one koji su pod zakonom, da primimo usinovljenje (*υιοθεσία*). A pošto ste sinovi, posla Bog Duha Sina svojega u srca vaša, koji viče: Ava, Oče! Tako nisi više rob, nego sin; ako li si sin, i nasljednik si Božiji kroz Hrista« (Gal 4,4-7), dok u poslanici Rimljanima kaže: »Jer ne primiste duha ropstva, da se opet bojite; nego primiste Duha usinovljenja, kojim vičemo: Ava, Oče!« (*ἀλλὰ ἐλάβετε πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ*

12 Pojam *usinovljenje (υιοθεσία)* Apostol Pavle je pozajmio i preuzeo iz antičkog profanog jezika u kome je ova reč označavala postupak iz porodičnog prava, po kome su robovi, koji su kod Jevreja smatrani članovima porodice i jednaki u svemu sa sinovima osim u pravu nasledstva, ponekad usinovljavani (usvajani) sa pravom nasledstva. Time bi prestajao njihov status roba i bili su izjednačeni sa gospodarevom prirodnom decom. Topalović (2006, 495–496). Više o ovoj temi: Scott (1992, 227–236). Vidi takode Dunn (1993, 210), Burke (2001, 119–134).

κράζομεν Ἀββὰ ὁ πατήρ) (Rim 8,15). Iz ova dva citata možemo zaključiti da reč *usinovljenje* (υἰοθεσία) u teologiji apostola Pavla izražava činjenicu da su ljudi kroz Isusa Hrista postali deca Božija. Pre Hrista ljudi su bili Božiji robovi, a sa Njim postaju naslednici, usinovljena deca Božija i »sunaslednici Hristovi« (Rim 8,17), Koji je Božiji prirodni sin i nema potrebe za usinavljenjem. Bog više nije gospodar, nego – Otac. Odnos se potpuno menja zaključuje apostol Pavle: »nemamo više čega da se bojimo« (Gal 4,5), jer nismo robovi, već kao prava deca obraćamo se Bogu sa – Ava, Oče (Walters 2003,68).¹³ Takav odnos prema Bogu bio je novina koju je donelo hrišćanstvo i hrišćani su time što se obraćaju Bogu sa *Oče* pokazivali da stupaju u odnos sa Bogom kakav je između Hrista i Boga Oca. Taj novi odnos koji je *usinovljenjem* uspostavljen između Boga i čoveka zahteva, po apostolu Pavlu, promenu u našem obraćanju Bogu: ono treba da je slobodno, spontano, iskreno, bez straha i stida, kao kada se deca obraćaju roditeljima (Topalović 2010, 495–496).

3 Jezik Apostola Pavla u širenju Evanđelja

Odlučujući faktor za razvoj hrišćanstva i Pavlovu plodotvornu misijsku delatnost, nalazi se u činjenici da se vreme Hristovog Ovploćenja i dolaska u svet poklopilo sa dva važna istorijska okvira. Prvi, ali ne i najvažniji, jeste stvaranje svetskog carstva koje je objedinilo skoro sve narode starog sveta u jednu državu i pružilo im mir, sigurnost i prosperitet, a drugi, rekli bismo najvažniji, jeste ekspanzija grčke civilizacije tokom helenističkog perioda.¹⁴ Univerzalno prihvaćena helenistička kultura i jezik prenošenja te kulture,

13 Ovaj Pavlov izraz sadrži i grčki i aramejski pojam za oca. Reč *Avva* koju Pavle zadržava u njenom originalnom *aramejskom* obliku, jeste nežni naziv kojim su mala deca obraćala svojim očevima. J. Jeremias kaže da ova reč pripada ljudskom tepanju »i za jevrejski osećaj bi ova reč bila izraz nepoštovanja prema Bogu. Prema tome, nezamislivo je da se čovek obrati Bogu tom familijarnom rečju. To što se Isus usudio da učini takav korak bilo je nešto novo i nečuveno. Reč avva kojom je Isus oslovljavao Boga, otkriva nam suštinu njegovog odnosa prema Bogu.« (Jeremias 1938, 984)

14 Jedan od najvećih teologa rane hrišćanske Crkve, koji je najviše uticao na razvoj hrišćanske misli i egzegzeze, Origen, u svom čuvenom delu *Protiv Kelsa* piše sledeće: »Bog je, želeći da pripremi narode da prime njegovu nauku, predodredio da budu pod vlašću jednog cara, rimskog, inače bi zbog mnogobrojnosti vladara i međusobne razdvojenosti naroda bilo teže da Isusovi apostoli izvrše ono što im je Isus zapovedio kada je rekao: 'Idite i naučite sve narode.' (Mt 28, 19) Poznato je da je Isus rođen za vladavine Avgusta koji je, da tako kažem, udružio mnoge države na zemlji u jednu. Postojanje mnogih država bilo bi smetnja da se Isusovo učini raširi po celom svetu ne samo iz napred rečenih razloga, već i zato što bi stalno bilo neophodno ratovati radi odbrane otadžbine.« (Origen, *Protiv Kelsa*, 2, 30)

grčki, suštinski su pogodovali razvoju evanđeljske poruke u tadašnjem svetu. Nisu slučajno sveti Evanđelisti i drugi novozavetni pisci Hristove reči zabeležili na grčkom jeziku, jeziku koji je u Hristovo i njihovo vreme, već tri veka bio međunarodni jezik trgovine, diplomatije i svakodnevne komunikacije, jezik obrazovanih ljudi koji su čitali klasičnu grčku literaturu, obaveznu lektiru svakog ondašnjeg kulturnog čoveka (Ristović 2010, 13).

U vreme pojave hrišćanstva na istorijskoj i duhovnoj sceni, u periodu intenzivne misionarske delatnosti svetog Apostola Pavla,¹⁵ grčki jezik je bio *lingua franca*, odnosno jezik komunikacije jednog prilično globalizovanog sveta u velikom Rimskom carstvu koje je obuhvatalo sve zemlje oko Sredozemlja i u kojem je živeo veliki broj helenizovanih Jevreja koji su se uglavnom bavili trgovinom. Prvi hrišćanski misionari, na čelu sa apostolom neznabožaca Pavlom, su odmah, bez oklevanja, prisvojili *grčki* jezik kao glavni jezik komunikacije u širenju evanđelske propovedi. Po uzoru na model Hristovog jezika i govora, apostol narodâ – koga poznajemo kao najrečitijeg i najproduktivnijeg među Učenicima, što mu je omogućila činjenica jer je bio visoko obrazovani Judejac helenističke kulture, vrhunskih škola rodnog Tarsa,¹⁶ uspešno čini evanđeljsku poruku glasovitom u globalnom prostoru Mediterana i zahvaljujući njemu ona postaje vaseljska religija.

Vaseljska dimenzija misionarenja i hrišćanskog učenja pronašla je svoj izraz i refleksiju u jeziku Apostola Pavla, koji je po svojoj formi i suštini: komunikativan, poetičan, dinamičan, uverljiv, primamljiv, prilagodljiv, revolucionaran, kritičan, strog, logičan ali i emotivan. Jednom rečju, fascinant! Pavlov jezik i njegovo obrazovanje pružili su apostolu sredstva za njegovo misionarsko delo, ali se sadržina tog dela crpi iz Hristovog Raspeća i Vaskrsenja, a sam Hristos je središte njegovog bogoslovlja i života. Njegovim ljudskim osobinama i veštinama, koje čine sastavni deo njegove ličnosti upravlja jedno središte moći, a to je Hristos. Zahvaljujući takvom

15 Više o Pavlovoj misionarskoj delatnosti i aktuelnosti njegovih misionarskih metoda u Matjaž 2014, 56–64.

16 Nije ni čudo da je najobrazovaniji apostol Pavle po svedočenju *Dela apostolskih* (17,28) propovedajući evanđelske istine epikurejskim i stoičkim filozofima na atinskom Areopagu, na kome su pre njega besedili toliki filozofi, citirao paganske grčke pesnike i mislioce Arata i Kleenta, što nam pokazuje da poznavao opštu neznabožačku religiju i filozofiju, a istovremeno i snagu kulturne inercije tog vremena. Više o ovoj temi vidi u Perić in Radić (2015, 1010), Hengel (2017, 45), Brown (2008, 85).

jeziku Pavlova misija, koja je u najširem smislu te reči bila širenje nove kulture – kulture koju je stvaralo hrišćanstvo, postaje uspešna. Tu novu kulturu Pavle je dovodio u dodir sa drugim velikim kulturama i sistemima vrednosti tog perioda, sa ciljem da ih preobrazi i da ljude iz tih kultura inicira u hrišćanstvo, u Crkvu Hristovu.

U tom specifičnom okviru interakcije između Evandjelja i kulturâ, Pavle propoveda blagu vest (εὐαγγέλιον) vernicima koji su bili deo jedne kulture, to jest, preciznije, više kulturâ Mediterana. Njegova misionarska aktivnost nije usmerena samo na jevrejski narod, nego i na svet koji ima svoje specifične poglede i sopstveni »sistem simbola«. Ta činjenica ga primorava da prilagodi svoj bogoslovski jezik i način izlaganja u kontekstu gore pomenutih pogleda i »simbola«,¹⁷ kako bi njegovi recipijenti mogli da shvate njegovu propoved. Jedan od najboljih i najbližih primera ove kontekstualizacije Pavlovog teološkog govora pronalazimo u njegovoj korespondenciji sa korintskom Crkvom, kada Apostol objašnjava napetost između *skrivene* i *otkrivene*, to jest između jasnosti i nejasnosti u pogledu Božijeg Otkrivenja. Ova Pavlova korespondencija po mišljenju M. Mitchell, »razvila je temu dalje na epistemološkom nivou, i dala joj neke krajnje korisne vizuelne metafore – ogledalo i veo – i terminologiju, kao što je *ainigma* (αἴνιγμα), koja je bila deo antičke religijske alegorijske terminologije davno pre Pavla i koja će, kao takva, biti korišćena i od strane Aleksandrinaca i Antiohijaca kao biblijsko-filosofski *terminus technicus*« (2017, 88).

Živeći i delujući kao praktični teolog u tako specifičnom prostoru i sistemu vrednosti, koji je kao što smo naglasili objedinjavao dve velike kulture i tradicije, helensku i judejsku (Fee 1996, 114), Apostol Pavle je vešto pozajmljivao iz obe tradicije, reči i simboliku, kako bi razumljivim jezikom izrazio ono što je želeo da poruči. Drugim rečima, on je u svom teološkom govoru pozajmljivao figure različitih aspekata ljudskog života kako bi izrazio dubinu i širinu njegovog iskustva i poruke. J. Dunn je na izvrstan način ukratko izložio izvore koje je apostol Pavle koristio prilikom sastavljanja svojih poslanica: »Iz sudnica (opravdanje, δικαιοσύνη, δικαίωσις), sa berze robljem (otkupljenje, ἀντίλυτρον), iz rata (pomirenje, καταλλαγὴν),

17 Više o pojmovima *simvol* (σύμβολο) i *ainigma* (αἴνιγμα) od presokratovaca do Pseudo-Dionisija vidi u Struck (2004).

iz svakodnevnog života (zdravlje, celokupno spasenje), iz poljoprivrede (sejanje, navodnjavanje, kalemljenje, žetva), iz trgovine i robne razmene (pečat, prva rata, građenje), iz religije (obrezanje, krštenje, osvećenje, pomazivanje), iz najbitnijih događaja u čovečijem životu i svetskoj istoriji (stvaranje, rođenje, usvajanje, brak, smrt), apostol Pavle je želeo da izrazi novu dimenziju svog iskustva i svog obraćenja.« (Dunn 1975, 105)

Pored ovih jezičkih aspekata Apostol Pavle se redovno u svojim poslanicama koristio još jednim značajnim retoričkim stilom svog vremena, stoičkom metodom dijaloškog poučavanja, poznatom *dijatribom* (διατριβή),¹⁸ koju su koristili najpre kinički (κινικός τρόπος), a potom i stoički filozofi i koja je u antičkom moralnom diskursu označavala fiktivnu konverzaciju unutar jedne pouke. Drugim rečima, osnovne odlike dijatribe bili su, između ostalog, »dijaloški odseci u vidu diskusije sa imaginarnim sabesednikom ili grupom, koji su oponenti, sumnjičavi ili teško shvataju, u čija usta se stavljaju prigovori ili pogrešni zaključci« (Ristović in Krstić 2018, 123). Od svih Pavlovih poslanica u kojima on koristi ovaj retorički stil, najbolji primer pronalazimo ponovo u poslanici Rimljanima, gde Apostol naročito koristi obraćanje zamišljenom sagovorniku, izlažući njegove stavove i pobijajući ih. U odeljku 2,1-10, Apostol u svrhu poučavanja i prezentovanja hrišćanskog učenja, koristi diskurs antičke etike, tako što se koristi tehnikom izmišljanja nekog kratkog fiktivnog razgovora: »Jer šta ako neki neverovaše? Zar će njihovo neverovanje veru Božju ukinuti? Nikako! Nego, neka je Bog istinit, a čovjek je svaki laža, kao što je napisano: Da se opravdaš u riječima svojim i da pobijediš kada ti sude.« Pavle, takođe, često u svojim spisima (Rim 6, 3; 7,1) koristi izraz »ili ne znate« (ἢ ἀγνοεῖτε), što je bila uobičajena praksa antičkih filozofa, sa ciljem da stekne blagonaklonost svojih čitalaca i da evanđeljska poruka stigne do njihovog srca.

Budući, dakle, svestan važnosti da Evanđeljske istine budu razumljive njegovim slušaocima, apostol Pavle se prilikom širenja evanđeljske proповedi koristio koncepcijom, predstavama, retorikom, etosom i običajima svoga vremena, antičkog vremena, ne zato da bi sebe prikazao kao nekog popularnog antičkog filozofa, nego zato što su te koncepcije bile

18 O *dijatribi* kao terminu antičke filozofske literature vidi u Ristović in Krstić (2018, 123–124), Anune (2003, 127–129), Stowers (1981).

bliske njegovim recipijentima i one su mu poslužile da kontekstualno prilagodi svoj jezik i teologiju u novonastalim situacijama, a sve sa ciljem kako bi Evanđelska propoved doprla do srca njegovih recipijenata. Njegov krajnji cilj je jedinstvo crkve i spasenje vernika.

4 Kontekstualnost Pavlovog jezika i teološka prilagodljivost

Tema teološkog jezika Apostola Pavla tiče se, na prvom mestu, njegove kontekstualnosti, tj. prilagođavanja različitim životnim okolnostima i situacijama (*Sitz im Leben*).¹⁹ Kontekstualnost se može definisati kao konstitutivni element nastanka bogoslovske iskaza i ona je vidljiva već u fazi nastanka prvih biblijskih tekstova, naročito kod apostola Pavla. U tom smislu, Pavlovi tekstovi, iako sami po sebi nisu sistematski, predstavljaju jezički *continuum* u kojima Apostol upotrebljava čitav niz izražajnih sredstava i grčko-rimskih retoričkih elemenata i metafora – od logičke argumentacije do ličnog i iskustvenog svedočenja.²⁰ Logičkim argumentima Apostol Pavle se trudi da pokaže istinitost Hristovog učenja i dublji smisao Božanske Ikonomije, koja se ostvaruje dolaskom Sina Božijega na zemlju, dok se svojim iskustvenim primerom, »a živim – ne više ja, nego živi Hristos u meni« (Gal 2, 20), trudi da podstakne i ohrabri svoje čitaoce ne više na logičkom, nego na iskustvenom, emotivnom nivou.

Pavle je bio veoma pažljiv u duhovnom formiranju svojih zajednica i koristio se često veštinom prilagodljivosti i kontekstualnosti, koja je inače kod antičkih filozofa i grčkih i rimskih krugova kao i judejskih ravina, bila vrednovana na veoma visokom nivou (Glad 2003, 17–34). Bio je pravi umećnik kada su u pitanju odnosi s ljudima i rešavanje kriznih situacija. Znao je na sukobe odgovoriti na takav način da za saradnju pridobije različite strane u konfliktu. Važno je naglasiti da se tim prilagođavanjem – od zajednice do zajednice – apostol Pavle nije pretvarao u dvoličnu ličnost, niti je protivrečio sebi, nego je to činio budući svestan neophodnosti da se bogoslovski jezik i način izražavanja kontekstualizuju i prilagode različitim

19 O kontekstu i kontekstualnom pristupu više u Radovanović i Dragutinović (2018, 218), Kubat (2018, 219–220), Popović (2005).

20 O upotrebi retoričkih elemenata u Pavlovim poslanicama vidi Probst (1991).

životnim okolnostima zajednica koje je on osnivao. Zato on u svojim poslanicama nekada zvuči vrlo učtivo, a ponekad veoma oštro, kao na primer u Prvoj poslanici Korinćanima, 4, 21: »Šta hoćete, da dođem vama s prutom ili sa ljubavlju i duhom krotosti?« ili u Poslanici Galatima 3,1: »O, nerazumni Galati, ko vas je opčinio da se ne pokoravate istini.«

Princip kontekstualnosti Pavlovog jezika i teoloških stavova može se uočiti u svim Pavlovim poslanicama. On, dakle, u zavisnosti kome se obraća, prilagođava svoj način govora svojim recipijentima i stoga povremeno zvuči kao judejski rabin,²¹ a povremeno kao neko od popularnih filozofa koji su bili uobičajena pojava antičkih gradova.²² »I postadoh Judejcima kao Judejac, da Judejce pridobijem; onima koji su pod zakonom kao pod zakonom, da pridobijem one koji su pod zakonom; Onima koji su bez zakona postadoh kao bez zakona, premda nisam Bogu bez zakona, nego sam u zakonu Hristovu, da pridobijem one koji su bez zakona. Slabima postadoh slab, da slabe pridobijem; svima sam bio sve, da kako god neke spasem. A ovo činim za jevanđelje, da budem njegov zajedničar.« (1 Kor 9,20-22) On je, dakle, u svojoj evanđeljskoj misiji prilagodljiv i zato je ponekad Jevrej, a ponekad Grk, ili još bolje on je istovremeno i Jevrej i Grk.

»Svima sam bio sve da kako god neke spasem« (1 Kor 9, 22)

Kontekstualnost Pavlovog jezika i bogoslovske promišljanja izražena je, između ostalog, i kroz ambivalentnost njegovog prilagođavanja²³ ljudima i situacijama u službi propovedanja i širenja Evanđelja Hristovog. Ta ambivalentnost je često bila povod za nedoumicu među biblistim – da li je i

21 Najlepši i najbolji primer gde Pavle zvuči kao judejski rabin možemo videti u poslanici Rimljanima, koja spada u najveće i najvažnije bogoslovske traktate apostola i koja je napisana stilom jevrejskog rabina u čijem centru pažnje prirodno stoji egzegeza Svetog Pisma. On u (10, 5-8), citira knjigu Ponovljenih Zakona (30, 12–17), koristeći se jednom glosom *to jest* (τοῦτ' ἐστίν), gde se okreće Starom Zavetu ali ga čita kroz prizmu vaskrsenja, što predstavlja novu hrišćansku teološku perspektivu i metodu. Apostol Pavle je koristeći se biblijskim tekstom, Pismom Izrailja, istovremeno govorio kao Izraljac i kao moderni egzegeta Izrailja, ali sa potpuno novom sadržinom. Više o ovoj temi u Perić 2015, 147-154; o Pavlovoj upotrebi Svetog Pisma u poslanici Rimljanima vidi Hays (1989, 34–83). Više o pojmu glose vidi u Božović (2018, 106).

22 Sigurno je da apostol Pavle sebe nije smatrao propovednikom filozofije, bez obzira na to što se u određenoj meri koristio retoričkim tehnikama pojedinih filozofa, međutim za neke koji su ga čuli i posmatrali njegov način života, on je mogao izgledati kao da je filozof kiničkog usmerenja (Brown 2008, 86). Više o ovoj temi vidi u Malherbe (1989).

23 O Pavlovom pojmu prilagođavanja konkretnim situacijama i povezanosti sa antičkim autorima više u odličnoj studiji Glad (2003, 17–42).

u kojoj meri apostol Pavle bio dosledan i konzistentan u svojim teološkim iskazima po određenim pitanjima, kao što su: odnos prema Zakonu; stav prema obrezanju kao i odnos prema različitim grupama ljudi unutar crkvenih zajednica.²⁴ I pored činjenice da postoji određeni broj naučnika koji daju negativan odgovor na ovo pitanje, ipak, na osnovu pažljivog proučavanja Pavlovog jezika i teologije, lako možemo doći do zaključka da je Apostol Pavle itekako bio dosledan i konzistentan i da nije proturečio samom sebi. Najbolji primer takvog ambivalentnog pristupa možemo pronaći, s jedne strane, u Pavlovoj konstataciji da želi da bude »svima sve« (1 Kor 9,22), a sa druge strane, u njegovom kategoričkom odbijanju da ugađa ljudima, jer u tom slučaju on ne bi bio sluga Hristov (Gal 1,10).

Veštinu Pavlovog prilagođavanja prepoznao je i jedan od najvećih tumača apostola Pavla, sveti Jovan Zlatousti. On je tumačeći poslanicu Galatima primetio: »Poslanica je ispunjena žestokim i uzvišenim duhom, jer kada neko govori svojim učenicima sa blagošću, čak i ako oni trebaju strogost, to nema udela sa učiteljem već sa neprijateljem. Isto tako i naš Gospod, mada je generalno govorio učtivo svojim učenicima, tu i tamo koristi strožiji jezik – pa negde blagosilja, a negde prekoreva [...] I tako učeći i hodeći stopama svoga Učitelja, Pavle varira u svom diskursu prema potrebi svojih učenika, jednog trenutka koristeći sečivo, a drugog trenutka ostajući blag i ljubazan.«²⁵

Da bi smo na pravilan način razumeli način Pavlovog prilagođavanja i onoga što je on sa njim želeo da postigne, neophodno je imati u vidu činjenicu da su ova dva iskaza izrečena u različitim istorijskim i literarnim kontekstima, tj. u dve tematski znatno različite poslanice – poslanici Galatima i Prvoj Korinćanima. Budući suočen sa konkretnim društvenim situacijama, Pavle je suočen i sa različitim korenima problema koji uzburkavaju život Crkve u njegovim zajednicama. Zaista se ne mogu uporediti razlozi koji potresaju zajednicu neznabožaca u Galatiji sa onom u Korintu.

24 R. Brown u svom *Uvodu* veoma opširno obraduje ovo pitanje i temu i naglašava da su naučnici podeljeni u mišljenju po ovom pitanju. Jedan broj naučnika, na čelu sa Räisänenom kao istaknutim zagovornikom, tvrde da je Pavle bio nedosledan i da se njegovi iskazi o Zakonu ne slažu međusobno, te da odražavaju samo ono što je apostol hteo izraziti u dotičnom trenutku (Brown 2010, 428–430; Räisänen 1977). C. Glead naglašava sledeće: »To his critics in Corinth, Paul's adaptability was seen as duplicity, inconsistency, and weakness.« (1995, 333)

25 Jovan Zlatousti, *Komentar na poslanicu Galatima*, PG 61, 611–612.

S jedne strane, u Galatijskim crkvenim zajednicama neki novopridošli misionari su osporavali Pavlu apostolstvo i obesmišljavali legitimitet njegovog krštenja, pozivajući tamošnje članove na pridruživanje judejskom zakonu, što je nateralo Apostola da bude veoma grub i kategoričan: »Zar ja sad nastojim da ljude pridobijem ili Boga? Ili tražim ljudima da ugađam? Jer kad bih još ljudima ugađao, ne bih bio sluga Hristov.« (Gal 1,10) Apostol je, dakle, prinuđen da odreaguje na ovakav način i odbija da se pokori i ugađa ljudima, jer njihovi zahtevi narušavaju istinitost i suštinu Evanđelja koje propoveda.

S druge strane, u poslanici Prvoj Korinćanima nailazimo na potpuno drugačiji povod i pristup. Tamo je situacija znatno različita i apostol Pavle je prinuđen da se bavi kompleksnim misionarskim problemima sa kojima se ova zajednica suočavala, a to su razdori i podele. Upravo zato, apostol Pavle prilagođava svoj jezik i teologiju tom kontekstu i kaže: »Onima koji su bez zakona, postadoh kao bez zakona, premda nisam Bogu bez zakona, nego sam u zakonu Hristovom, da pridobijem one koji su bez zakona. Slabima postadoh kao slab, da slabe pridobijem; svima sam bio sve, da kako god neke spasem.« (1Kor 9, 21–22) Slogan »svima sam bio sve« treba neizostavno posmatrati kao deo šireg konteksta koji započinje u 8,1, a završava u 11,1. Apostol Pavle ovim sloganom želi da izrazi svrhu svog delovanja, a to je želja da različite grupacije *pridobije* (ἵνα τοὺς κερδήσω) i vrati ih u jedinstvo, sa konačnim ciljem da budu *spaseni* (ἵνα πάντως τίνας σώσω). Za apostola Pavla život u jedinstvu je jedini način kroz koji se zadobija spasenje, dok ostajanje u podelama i razdorima vodi ka gubitku konačnog spasenja.²⁶

Shodno tome, jasno je da Apostol Pavle ovim specifičnim stavom »svima sam bio sve«, otkriva i opisuje svoje misionarske motive, svoje iskustvo i svoj stav: »Pripadnost jednoj kulturi – obrezanju ili neobrezanju – ne sme biti u prvom planu, ona se mora povući u korist Evanđelja. Biti hrišćanin, apostol znači prvenstveno biti svedok i propovednik Reči Božije namenjene svima bez razlike. U rečima 'svima sve' apostol Pavle sabira svoje misionarsko iskustvo odnosa sa ljudima kojima je propovedao. Ovaj njegov stav

²⁶ M. Mitchell smatra ovaj Pavlov izraz otvorenom tvrdnjom retoričke prilagodljivosti koju je Apostol često u svojim spisima koristio i kojom nije možda uvek kazivao ono što je mislio (2017, 95).

nije bilo lako sprovesti u praksu. Vera ga je održavala da ne posustane (9, 26), dok je podvig u kome je živeo poticao iz svesti o krhkosti svih ljudskih, pa i njegovih stavova: 'Nego iznuravam telo svoje i savlađujem ga, da propovedajući drugima ne budem sam odbačen' (9, 27).« (Dragutinović 2016, 15; Glad 2003, 29)

Iz svega navedenog može se zaključiti da »apostol Pavle ni u jednom, ni u drugom slučaju ne iznosi neka opšta načela ili parole, već opisuje svoj stav u određenoj situaciji. 'Ljudi' kojima je bio sve, odnosno 'ljudi' kojima neće da služi, su konkretni ljudi sa kojima se susretao i odnosio. Jednima je mogao biti 'sve', pošto je smatrao da u propovedi Evanđelja 'kultura' - obrezanje i neobrezanje - ne sme biti prepreka, dok je drugima odbijao da se pokori, pošto su njihovi zahtevi narušavali slobodu hrišćana od uslovljavanja judejskom Torom. Sveti Pavle bio je misionar i teolog koji je svoje stavove i odnose gradio naspram konkretnih datosti, tako što mu je prvenstveno bilo stalo do čoveka u Hristu (Rim 8,37-39), ali je i prepoznao momente kada se urušava autentično Evanđelje o krstu i vaskrsenju Gospoda Isusa Hrista. Stoga se u apostolovim rečima 'svima sam bio sve' ne očitava oportunistički i bezuslovna adaptacija ljudskim potrebama, već da on to čini 'Evanđelja radi'.« (Dragutinović 2016, 15)

Budući svestan da je ljudski jezik ponekad neadekvatan i nesposoban da saopšti i opiše, logičkom argumentacijom, događaje koji nadmašuju vreme i prostor i stvari koje su opisane kao: »što oko ne vidje, i uho ne ču, i u srce čoveku ne dođe« (1 Kor 2,9), apostol Pavle se poziva na iskustvo vere i ljubavi: »ono pripremi Bog onima koji ga ljube«. Ljudima je nemoć, a ponekad im i nije dopušteno, da govore »neiskazane reči«, zato jer one mogu biti opisane i shvaćene samo jezikom vere i ljubavi. Za opisivanje tih događaja i iskustava Pavlu je poslužilo iskustvo javljanja Vaskrslog Gospoda pred Damaskom, koje je za njega bilo jedinstveno i neuporedivo sa bilo kojim drugim iskustvima.²⁷ On zato sa strahopoštovanjem ističe da je ljubav Božija »koji me zavoli i predade sebe za mene« (Gal 2,20), bila ta snaga i potpora u mnogim mukama i nevoljama sa kojima se susretao tokom misionarenja, a koje najbolje opisuje u poslanici Rimljanima: »Ko će

27 O ulozi i značaju Pavlovog viđenja i preobraćenja pred Damaskom za njegovu teologiju vidi Jeremias (1964, 27-30).

nas rastaviti od ljubavi Hristove? Žalost ili tjeskoba, ili gonjenje, ili glad, ili golotinja, ili opasnost, ili mač [...] Jer sam uvjeren da nas ni smrt, ni život, ni anđeli, ni poglavarstva, ni sile, ni sadašnjost, ni budućnost, ni visina, ni dubina, niti ikakva druga tvar neće moći odvojiti od ljubavi Božije, koja je u Hristu Isusu Gospodu našem.» (Rim 8,35–38)

Ta ljubav Hristova postala je ključnim faktorom u Pavlovom životu i sredstvo za postizanje cilja. Neadekvatnost jezika, dakle, i nedostatak logičkih argumenata u Pavlovim poslanicama se prevazili jezikom vere i ljubavi i taj jezik je uvek konzistentan sa onim šta apostol Pavle *piše* i čini, tojest sa njegovim rečima i delima, a to je uočljivo i zbiva se na živom i konkretnom terenu pastirskog rada. U njegovom pastirskom radu ono što on čini je perfektna refleksija onoga što on *piše* i *govori*.

Zaključak

Na osnovu svega do sada izloženog možemo zaključiti da se hrišćansko Evanđelje kao živa Reč Božija i *blaga vest* (εὐαγγέλιον) od samog početka propovedalo i izražavalo na različitim jezicima i kroz različite kulture i sisteme. Tako se proces širenja i propovedanja evanđeljske istine, koji je otpočeo Ovploćenjem Hristovim pre dve hiljade godina, u kontinuitetu vrši i nastavlja u raznim kulturama i raznim jezicima kroz inkulturaciju Crkve, odnosno kroz postepeni prodor evanđeljske istine i prakse u svaku konkretnu sociokulturnu sredinu. Osnovno i najvažnije sredstvo putem kojeg je Crkva vršila inkulturaciju i prenosila *Reč Istine* jeste *jezik*, i to jezik ne samo kao puko prenošenje teorijskih znanja o *Reči* isitine, nego prvenstveno kao *svedočanstvo* (μαρτυρία) i potvrda vere u jednoga i istinitoga Boga.

Sveti Apostol Pavle je u svojim poslanicama nedvosmisleno pokazao da je evanđeljska poruka uvek savremena i univerzalna, jer je ona upućena i namenjena svim ljudima i svakoj epohi. Pritom, Pavle je bio potpuno svestan da bi se ta poruka »otelo tvorila« i postala razumljiva u konkretnom narodu, u konkretnom vremenu, potrebni su joj razni jezici kao i odgovoran pristup i kontekstualizacija. Stoga je jezik Apostola Pavla, iako izgovoren pre dve hiljade godina, i danas savremen i aktuelan jer *osavremenjuje* i *oprisu tnjuje* samoga Hrista u svakom danas. To osavremenjavanje

Evandjeljske poruke tiče se njegovog načina izlaganja i prilagođavanja Evandjeljske poruke, a nikako same suštine i poruke Evandjelja koja se nikada ne menja niti prilagođava ljudima i situacijama jer je ona jedna i ista, juče i danas i u vekove vekova.

Apostol Pavle nikada u svojim poslanicama nije menjao, niti prilagođavao samu suštinu i poruku Evandjelja ljudima, nego je prilagođavao svoj jezik i način izlaganja jedne te iste poruke različitim grupama. Takav pristup nije bio rezultat njegovog oportunizma i bezuslovne adaptacije ljudskim potrebama, nego je bio plod njegove želje da sve što čini – čini »Evandjelja radi«. Bio je duboko svestan da je jedini način na koji treba da propoveda Hrista – da govori inspirativno i sa ljubavlju živim, ubedljivim i opitnim jezikom, jer je bio ubeđen da je jedini način da druge ljude privuče i učini zajedničarima u veri, taj da komunicira sa njima na jeziku koji im je razumljiv.

Pavlov jezik i pristup različitim temama su zaista po mnogo čemu zanimljivi za nas jer se i on, kao i mi hrišćani danas, suočavao sa identičnim globalizacijskim problemima i izazovima svoga društva i upravo zbog toga su važni za nas danas i mogu nam poslužiti, i pored ogromne vremenske distance, kao dobra paradigma. Stalni izazovi pluralnosti i multikulturalnosti savremenog društva stavljaju pred nas imperativ da istražimo Pavlov jezik i njegov odnos prema kulturama njegovog vremena. To je neophodno, iz prostog razloga što je Apostol Pavle glavni predstavnik hrišćanske kulturne ekstrovertnosti i samim tim može da nam pomogne da pronađemo zlatnu sredinu i put za uspešan dijalog sa kulturama našeg vremena.

Njegov pristup i uspeh u misionarskoj delatnosti sastojao se iz činjenice da apostol nije bio »strogo zatvoren« u tradicije svog vremena, nego je bio otvoren i prijemčiv za sve drugo što nije ugrožavalo istinu Evandjelja. Takav Pavlov pristup poziva i nas da pratimo savremene tokove kako bi naša misionarska delatnost imala uspeha u savremenom društvu. Jezik i teologija Crkve ne smeju da se smeste u kulturni vakuum koji će ignorisati aktuelne filofske i društvene trendove, nego moraju da budu otvoreni i prijemčivi. Da bi teologija ponovo postala pristupačna i verodostojna savremenom čoveku, ona mora da se otvori prema svetu i da iznova preispita i reinterpretira biblijsku i patrističku tradiciju.

Paradigmatičnost Pavlovog jezika ogleda se u tome da je Crkva kroz vekove ugledajući se na njega i njegovo teološko promišljanje, uspešno činila Evanđelsku istinu dostupnom svim ljudima i kulturama. Zbog svega ovoga jezik apostola Pavla je imao oduvek ogromne praktične implikacije na polju hrišćanske misije i života Crkve u svetu, a naročito u vremenu, epohi i civilizaciji krize ljudskog identiteta u kojoj živimo. Dužni smo, dakle, kao hrišćani u savremenom svetu, ne samo da propovedamo Reč Božiju, Logosa Božijeg, različitim jezicima i načinima, nego i da ga autentično svedočimo, jer misija hrišćana u svetu jeste misija obnovljena (*ἀναγέννηση*) tvorevine, upravo zato što je isti Logos bio i Tvorac u početku i sada opet dolazi u svet kao njegov Spasitelj (*Σωτήρ*).

Reference

- Adams, Edward.** 2000. *Constructing the World: A Study in Paul's Cosmological Language*. Edinburgh: T&T Clark.
- Bauer, Walter.** 1988. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. Berlin – New York: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110860269>
- Behm, Johannes.** 1964. Glössa. *Theological Dictionary of the New Testament* 1: 719–726. Grand Rapids, MI: Eerdmann.
- Božović, Nenad.** 2018. Glose. *Leksikon biblijske egzezeze*, 106. Beograd: Službeni glasnik.
- Brown, Raymond.** 2010. *Uvod u Novi Zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Burke, Trevor.** 2001. Pauline Adoption: A Sociological Approach. *The Evangelical Quarterly* 73: 119–134.
- Deichgräber, Reinhard.** 1967. *Gotteshymnus und Christushymnus in der frühen Christenheit*. SUNT 5. Göttingen.
- Dunn, James.** 1975. *Jesus and the Spirit: A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament*. Philadelphia: Westminster Press.
- . 1993. *The Epistle to the Galatians*. BNTC. Peabody, MA: Hendrickson.
- . 1998. *The Theology of Paul the Apostle*. New York: T&T Clark
- Dragutinović, Predrag.** 2015. *Koji čita da razume. Teme iz Svetog Pisma Novog Zaveta*. Beograd: Hrišćanski kulturni centar i Biblijski institut Pravoslavnog bogoslovskog fakulteta.
- . 2016. Svima sam bio sve (1 Kor 9, 22). *Pravoslavljje* 1187: 15–16.
- Dupont, Jacques.** 1979. *The Salvation of Gentiles: Studies in the Acts of the Apostles*. New York: Paulist Press.
- Eden, Kathy.** 1997. *Hermeneutics and the Rhetorical Tradition: Chapters in the Ancient Legacy and its Humanist Reception*. Yale Studies in Hermeneutics. New Haven: Yale University Press.
- Fee, Gordon.** 1996. *Paul, the Spirit, and the People of God*. MI: Baker Academic, Grand Rapids.
- Glad, Clarence.** 1995. *Paul and Philodemus: Adaptability in Epicurean and Early Christian Psychology*. NovTSup 81. Leiden: Brill.
- . 2003. Paul and Adaptability. V: J. Paul Sampley, ur. *Paul in the Greco-Roman World*, Harrisburg–London–New York: Continuum.

- Gnilka, Joachim.** 1999. *Teologija Novoga Zavjeta*. Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.
- Gundry, Robert.** 1967. *The Use of the Old Testament in Matthew's Gospel*. Leiden: Brill.
- Hays, Richard.** 1989. *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven: Yale University Press.
- Hengel, Martin.** 2017. *Sin Božiji*. Beograd-Alhambra: Sebastian Press.
- in Schwemer Ana Maria. 1994. *Die Septuaginta zwischen Judentum und Christentum*. Tübingen.
- Janaras, Hristo.** 2000. *Azbučnik vere*. Novi Sad: Beseda.
- Jeremias, Joachim.** 1938. Abba. V: Gerhard Kittel idr., ur. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament V*, 981–987. Stuttgart: Kohlhammer.
- Jeremias, Joachim.** 1964. The Key to Pauline Theology. *Expository Times* 76: 27–30.
- Jerotić, Vladeta.** 1997. Informacija i komunikacija. *Sabornost* 3-4: 47–53.
- Karavidopoulos, Joanis.** 2008. *Uvod u Novi Zavet*, Šibenik–Beograd: Istina.
- . 2010. *Poslanice iz sužanjenja Svetog Apostola Pavla*. Beograd.
- Končarević, Ksenija.** 2017. *Jezik i Religija. Pojmovi teolingvistike*. Beograd: Jasen.
- Litfin, Duane.** 2015. *Paul's Theology of Preaching: The Apostle's Challenge to the Art of Persuasion in Ancient Corinth*. Illinois, USA.
- Luc, Urlih.** 2018. Hermeneutika. *Leksikon biblijske egzezeze*, 479–481. Beograd: Službeni glasnik.
- Malherbe, Abraham.** 1989. *Paul and the Popular Philosophers*. Minneapolis: Fortress Press.
- Matjaž, Maksimilijan.** 2012. Gospel in confrontation with culture: Paul's speech in Athens. *Bogoslovni vestnik* 72: 567–576.
- . 2014. Apostolska Kirigma – Reč koja uznemiruje. Aktualnost Pavlove misionske metode. *Kirilometodijevsko predanje, jezik i misija Crkve u 21. veku*. Zbornik radova sa naučnog skupa, 56–65. Beograd.
- Meyendorff, John.** 1985. Christ as Word: Gospel and Culture. *International Review of mission* 74: 246–257. <https://doi.org/10.1111/j.1758-6631.1985.tb02582.x>
- Mitchell, Margaret.** 2017. *Paule, Korinćani i rođenje hrišćanske hermeneutike*. Manastir Gradac.
- Milovanović, Jovan.** 2006. Bogoslužbeni jezik Srpske Crkve: savremeno stanje i perspective. *Logos. Časopis studenata Pravoslavnog bogoslovske fakulteta* 1: 189–208.
- Papadopoulos, Stilianos.** 1998. *Teologija i jezik*. Srbije–Beograd–Valjevo–Minhen: Hrišćanska misao.
- Pezzini, Giuseppe, in Barnaby Taylor.** 2019. *Language and Nature in the Classical Roman World*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108671972>
- Perić, Porfirije.** 2015. *Licem k licu*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet Univerziteta, Institut za teološka istraživanja; Zagreb: Mitropolija zagrebačko-ljubljanska.
- in Radić, Dragan. 2015. Dijalektika »prvoga Adama« i »posljednjega Adama« u antropologiji apostola Pavla. *Bogoslovska smotra* 85: 1007–1025.
- Popović, Anto.** 2005. *Načela i metode za tumačenje Biblije*. Zagreb.
- Probst, Hermann.** 1991. *Paulus und der Brief: Die Rhetorik des antiken Briefes als Form der paulinischen Korintherkorrespondenz*. Tübingen: J. C. Mohr.
- Radić, Dragan.** 2018. Predgovor srpskom izdanju. Papataniasiou, Tanasis. *Apostoli subverzivne nade. Crkva, svedočanstvo, delo*. Beograd: Biblijski institut: 7–19.
- Radovanović, M., in Predrag Dragutinović.** 2018. Kontekst. *Leksikon biblijske egzezeze*, 218. Beograd: Službeni glasnik.
- Ristović, Nenad.** 2010. *Hrišćanstvo i antičko nasleđe. Studije i članci*. Beograd: ITI.
- Rothfuchs, Wilhelm.** 1969. *Die Erfüllungszitate des Matthäusevangeliums. Eine biblisch-theologische Untersuchung*. BWANT 88. Stuttgart: Kohlhammer.

- Sanders, Jack.** 1971. *The New Testament Christological Hymns. Their Historical Religious Background.* New York: SNTS Monographs Series No 15. <https://doi.org/10.2307/1583465>
- Scott, James.** 1992. *Adoption as Sons of God: An Exegetical Investigation into the Background in the Pauline Corpus.* WUNT 2. 48. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Sullivan, Francis.** 1977. *The Spirit of God in Christian Life.* New York: Paulist Press.
- Struck, Peter.** 2004. *Birth of the Symbol: Ancient Readers at the Limits of Their Texts.* Princeton: Princeton University Press.
- Topalović, Vladislav.** 2010. Sakralni jezik u hrišćanstvu. *Radovi Filozofskog fakulteta* 12: 491–512.
- Ubiparipović, Srboľjub.** 2019. *Poslanica Jevrejima.* Beograd.
- Walters, James.** 2003. Paul, Adoption and Inheritance. Edited by Sampley, J. Paul. *Paul in the Greco-Roman World,* 42–76. Harrisburg–London–New York: Continuum.
- Zizjulas, Jovan.** 2003. Ἑλληνισμός και Χριστιανισμός. Ἡ συνάντηση τῶν δύο κόσμων. Ἀθήνα: Ἀποστολική Διακονία.

